

การศึกษาลักษณะภายนอกที่ใช้ในการคัดเลือกและอนุรักษ์พันธุ์กรรมของกระบือปลักด้วยภูมิปัญญา
ท้องถิ่นของเกษตรกรในอำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม

A Study of Phenotypic Traits using for the Genetic Selection and Conservation of
Swamp Buffalo with Knowledge Local Wisdom of Farmers in Si Songkhram District,
Nakhon Phanom Province

สุภาวดี แหยมคง* Nguyen Ngoc Tuan และมัทนียา สารกุล

Suphawadee Yaemkong*, Nguyen Ngoc Tuan and Mattaneeya Sarakul

คณะเทคโนโลยีการเกษตรและอาหาร มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 65000

Faculty of Food and Agricultural Technology, Pibulsongkram Rajabhat University, Phitsanulok 65000. Thailand.

*Corresponding Author, e-mail: suphayaku@psru.ac.th

(Received: April 7, 2017; Revised: June 20, 2017; Accepted: June 26, 2017)

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาลักษณะภายนอกที่ใช้ในการคัดเลือกและอนุรักษ์พันธุ์กรรมของกระบือปลักด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรบ้านดอนสมอ ตำบลท่าบ่อสงคราม อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม จำนวน 75 ราย ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เชิงอุปนัย-นิรนัย จำแนกประเภท และเปรียบเทียบข้อมูล ประกอบการอธิบายแบบพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรมีทัศนคติในการเลี้ยงกระบือ เพื่อยกระดับสายพันธุ์กระบือในกลุ่มของตนเองให้มีรูปร่างใหญ่ สวยงามตามอุดมทัศน์ของกระบือไทย โดยมีลักษณะที่ใช้พิจารณาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ 13 ลักษณะ ได้แก่ 1) โครงสร้างลำตัวยาว สูงใหญ่ 2) ขาแข็งแรง เหมาะสมกับลำตัว 3) บั้งคอสีขาว ใต้คอ 2-3 บั้ง 4) หน้า และดวงตาแจ่มใส 5) ตาแต้มทั้ง 2 ข้าง 6) มีจุดสีขาวบริเวณแก้มทั้ง 2 ข้าง 7) เท้า 4 ข้าง มีสีขาว 8) เขาใหญ่ กางออก และปลายมนหากัน 9) ลูกอ้นทะใหญ่ เสมอกัน ไม่บิด 10) หางใหญ่ ยาว เหน้หางเต็ม 11) ลึงค์รัดติดหน้าท้องตรง 12) ตำแหน่งขั้วที่เป็นมงคล และ 13) ไม่มีลักษณะกาลกิณี

คำสำคัญ: การคัดเลือก การอนุรักษ์ กระบือปลัก ภูมิปัญญาท้องถิ่น

Abstract

The objective of this research was to study phenotypic traits using for the genetic selection and conservation of swamp buffalo with knowledge local wisdom of farmers in Si Songkhram district, Nakhon Phanom province from 75 farmers using survey research by deep interview. The data was analyzed by analytic induction-deductive, typological analysis and constant comparison with descriptive form. The results revealed that farmer's attitudes produced buffalos for upgrade genetic breeds in their group to big shape and beautiful followed by ideal type of Thailand buffalo. The phenotypic traits for considering with knowledge local wisdom of buffalo farmers are 13 characteristics such as 1) long and high shape 2) strong legs and fit with body 3) 2-3 V-Chevron 4) fresh face and eyes 5) 2 eyes spot 6) 2 white color cheek 7) 4

white color feet 8) big, open and round end-point horns 9) big testis, equivalent and not twist 10) full, long and big tail 11) penis close to abdominal surface 12) good position of morale and 13) no bad luck.

Keywords: Conservation, Genetic, Swamp buffalo, Knowledge local wisdom

บทนำ

กระบือ เป็นสัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยและเกษตรกรรายย่อยในชนบทมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวเกษตรกรไทย โดยใช้ในระบบการผลิตด้านการเกษตรกรรม เช่น เป็นแรงงานในการทำเกษตร เป็นวิถีชีวิตแบบไทยที่ทำให้เกิดเป็น วัฒนธรรมประเพณี สังคม และเศรษฐกิจ (Culture function and socio economic) ซึ่งเกษตรกรไทยเลี้ยงกระบือจะมีความผูกพันเสมือนเพื่อน ทำให้สำนึกในคุณค่าและความสำคัญของกระบือ จนกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติ กระบือจึงเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยที่ก่อให้เกิดเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และประเพณีต่างๆ ที่ดีงาม เช่น พิธีสู่ขวัญกระบือ การวิ่งกระบือ และการชนกระบือ เป็นต้น (Indramangala, 2005; Sanghuayphrai et al., 2009) แต่ในปัจจุบันด้วยสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีการแข่งขันสูง โลกก้าวสู่ยุคเทคโนโลยีและเครื่องจักรกล ทำให้กระบือที่อยู่คู่กับเกษตรกรไทยถูกลดบทบาทลง มีผลให้จำนวนกระบือในประเทศไทยลดลงอย่างต่อเนื่องและรวดเร็วในแต่ละปีที่ผ่านมา (Department of Livestock Development, 2014) ปัญหาดังกล่าวเป็นเรื่องเร่งด่วนระดับชาติที่ไม่ควรถูกมองข้าม และควรได้รับการแก้ไขอย่างรวดเร็ว ด้วยการเพิ่มจำนวนและการอนุรักษ์ เพื่อพัฒนากระบือในรูปแบบวิถีชีวิตการเลี้ยง การดูแล และการคัดเลือกพันธุ์จากความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เริ่มหายไป จากการขาดความรู้ความเข้าใจในการปรับปรุงพันธุ์ ส่งผลให้กระบือในปัจจุบันมีขนาดตัวเล็ก แคระแกร็น เต็บโตช้า มีรูปร่างและโครงสร้างไม่ตรงตามสายพันธุ์ ประสิทธิภาพการสืบพันธุ์ต่ำ เกิดจากปัญหาเลือดชิดในฝูง ลักษณะเช่นนี้เป็นการทำลายพันธุกรรมกระบือของประเทศไทย รวมทั้งทำลายองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์และคัดเลือกพันธุ์กระบือ หรือลืมนิยามภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทย ทำให้เสียโอกาสในการสืบทอดภูมิปัญญาในการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมกระบือจากคนที่มีประสบการณ์ และจะถูกลืมนหายไปตามกาลเวลา หรือคนรุ่นใหม่ไม่ได้รับการถ่ายทอด จึงไม่รู้จักรัลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกระบือไทยในแต่ละด้าน ความเสียหายดังกล่าวไม่อาจคิดเป็นมูลค่าได้ โดยเฉพาะองค์ความรู้ด้านการคัดเลือกพันธุ์กระบืองามด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ และทักษะที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ การเรียนรู้ที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมายาวนาน ผ่านวิธีการลองผิดลองถูกมาช้านาน จนเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธา จนสามารถสังเคราะห์ได้องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาในการอนุรักษ์และคัดเลือกพันธุ์กระบือ เพื่อถ่ายทอดเป็นประสบการณ์ต่อไป (Kupkaeo, 2010; Phromnoi & Dontongdang, 2013)

ดังนั้น เพื่อเป็นการประมวลองค์ความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยง การคัดเลือกและผสมพันธุ์กระบือ ซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมกระบือในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการคัดเลือกกระบือที่มีพันธุกรรมดีเด่นในลักษณะต่างๆ หรือการคัดทิ้งลักษณะต้องห้ามหรือกาลกิณี นอกจากนี้ ยังเป็นการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกรแต่ละราย ทั้งแหล่งข้อมูลความรู้ ภูมิปัญญาที่มีเกี่ยวข้องในการเลี้ยง การคัดเลือก และอนุรักษ์พันธุ์กระบือ ซึ่งข้อมูลพื้นฐานดังกล่าวนี้ จะถูกนำมาใช้ศึกษาเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมกระบือหลักของเกษตรกรแต่ละราย เพื่อนำมาใช้เป็นโมเดลต้นแบบสำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผน การบูรณาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมกระบือร่วมกับการใช้เทคโนโลยีในการปรับปรุงพันธุ์สัตว์สมัยใหม่ พร้อมทั้งช่วยในการกำหนดทิศทาง และนโยบายในการพัฒนาพันธุ์กระบือให้มีความถูกต้องสอดคล้องกับบริบททางสังคมวัฒนธรรม และความเชื่อของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ มีความเหมาะสม และตรงกับความต้องการของเกษตรกรมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางในการเพิ่มจำนวนประชากรกระบือ และกระบือประกวดเพื่อพัฒนาอาชีพการเลี้ยงกระบือให้ยั่งยืนของชาติต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ศึกษาลักษณะภายนอกที่ใช้ในการคัดเลือกและอนุรักษ์พันธุ์กรรมของกระบือปลักด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรบ้านดอนสมอ ตำบลท่าบ่อสงคราม อำเภอสรีสงคราม จังหวัดนครพนม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นเครื่องมือการศึกษาภาคสนาม (Field studies) ซึ่งได้ทำการตรวจคุณภาพหรือทดสอบเครื่องมือวิจัย เพื่อประเมินความตรงของเนื้อหา โดยนำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นไปทดสอบกับเกษตรกรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง เพื่อพิจารณาความยากง่ายของเนื้อหา ความเหมาะสมของคำถามและความสมบูรณ์ของแบบสำรวจ และข้อมูลที่ต้องการ จากนั้นทำการปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่ยังไม่สมบูรณ์เพิ่มเติม และใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบพบกันโดยตรงระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ (Face to face interview) กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือบ้านดอนสมอ ตำบลท่าบ่อสงคราม อำเภอสรีสงคราม จังหวัดนครพนม และการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเกษตรกรที่เลี้ยงกระบือ ปรากฏชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาในการคัดเลือกพันธุ์กระบือ พ่อค้ากระบือ และบุคคลอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการคัดเลือกกระบือสำหรับการประกวดต่าง ๆ ในเขตลุ่มน้ำสงคราม ของจังหวัดนครพนม จำนวน 75 ราย โดยการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ในช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2557 ถึง กรกฎาคม พ.ศ. 2558 โดยอ้างอิงข้อมูลจากประธานกลุ่มผู้เลี้ยงกระบือ ปศุสัตว์อำเภอ และปศุสัตว์จังหวัดนครพนม จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงอุปนัย-นิรนัย วิเคราะห์จำแนกประเภท และวิเคราะห์เปรียบเทียบ ประกอบการอธิบายแบบพรรณนา

ผล

สำหรับประวัติความเป็นมาของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือสวยงามบ้านดอนสมอ (ภาพที่ 1) พบว่า กลุ่มเกษตรกรฯ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 30/21 หมู่ที่ 1 บ้านดอนสมอ ตำบลท่าบ่อสงคราม อำเภอสรีสงคราม จังหวัดนครพนม ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร ได้แก่ ทำนาและปลูกยางพาราเป็นอาชีพหลัก มีการรับจ้างและเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพเสริม มีวัฒนธรรมประเพณีมาจากชนเผ่าไทแสกที่ชอบเลี้ยงกระบือ อดีตมีการเลี้ยงกระบือในหมู่บ้านประมาณ 1,000 ตัว ซึ่งเป็นกระบือพื้นเมืองที่มีขนาดเล็ก จำหน่ายได้ราคาถูก ต่อมาปี พ.ศ. 2546 ได้ตั้งกลุ่มผู้เลี้ยงโค-กระบือ บ้านดอนสมอ หมู่ที่ 1 และ หมู่ที่ 7 มีสมาชิกเริ่มต้น 20 คน โดยไม่มีการจดทะเบียนจัดตั้งกลุ่ม แต่เป็นการชักชวนเกษตรกรที่มีความรักและผูกพันกระบือ ครั้งแรกได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าบ่อสงคราม จำนวน 100,000 บาท และเงินทุนส่วนตัวจำนวน 100,000 บาท นำเงินไปซื้อกระบือเพศเมีย จำนวน 20 ตัว เพื่อนำมาให้สมาชิกยืมเลี้ยง เมื่อได้ลูกกระบือแล้วต้องคืนแม่กระบือแก่กลุ่ม เพื่อจัดสรรให้เกษตรกรรายอื่นยืมเลี้ยงต่อไป

ภาพที่ 1 แสดงกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือสวยงาม บ้านดอนสมอ อำเภอสรีสงคราม จังหวัดนครพนม

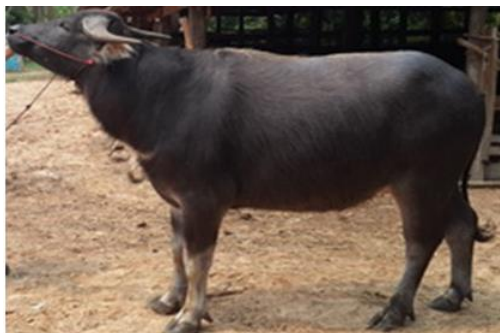
ที่มา : Nakhon Phanom Provincial Livestock Office (2015)

ต่อมาปศุสัตว์อำเภอศรีสงคราม และสำนักงานปศุสัตว์จังหวัดนครพนม ให้การสนับสนุนและส่งเสริมการเลี้ยงกระบือ และศึกษาดูงานการประกวดกระบือที่ต่าง ๆ มีการส่งกระบือของกลุ่มฯ เข้าประกวดในเวทีต่างๆ เช่น งานเกษตรลุ่มน้ำโขง จังหวัดนครพนม และงานเกษตรภาคอีสาน จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น จากการออกไปศึกษาดูงาน และการส่งกระบือเข้าประกวด ทำให้เห็นความแตกต่าง ซึ่งกระบือที่ชนะเลิศในการประกวดจะมีราคาสูง เมื่อเทียบกับกระบือที่เลี้ยงในหมู่บ้าน ซึ่งมีจำนวนมาก แต่ขายได้ในราคาถูก จึงได้เริ่มรวมกลุ่มกับเกษตรกรในหมู่บ้าน เพื่อเลี้ยงกระบือสวยงาม ต่อมาปี พ.ศ. 2554 ได้ตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือสวยงามบ้านดอนสมอ และจดทะเบียนเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้เลี้ยงโคเนื้อ-กระบือบ้านดอนสมอ และขึ้นทะเบียนกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ กรมปศุสัตว์ โดยมีนายหาญณรงค์ วรราช เป็นประธานกลุ่ม ปัจจุบันมีสมาชิก 75 คน มีกระบือในกลุ่ม 869 ตัว จำแนกเป็น พ่อพันธุ์ จำนวน 7 ตัว เพศผู้อายุ 2-3 ปี จำนวน 121 ตัว แม่พันธุ์ จำนวน 303 ตัว กระบือรุ่นอายุ 1-2 ปี เพศผู้ จำนวน 86 ตัว ลูกเพศผู้ จำนวน 106 ตัว กระบือรุ่น อายุ 1-2 ปี เพศเมีย จำนวน 130 ตัว และลูกเพศเมีย จำนวน 116 ตัว รวมมูลค่ากระบือและผลพลอยได้ของกลุ่มจาก (1) กระบือทั้งหมด จำนวน 869 ตัว เฉลี่ยตัวละ 30,000 บาท คิดเป็นมูลค่ารวม จำนวน 26,070,000 บาท (2) ผลิตปุ๋ยคอก (มูลกระบือ) คิดเฉลี่ยตัวละ 1,500 กิโลกรัม ต่อปี สามารถผลิตปุ๋ยคอก ได้ทั้งหมด จำนวน 1,303,500 กิโลกรัมต่อปี

จากการถอดบทเรียนภูมิปัญญาเกี่ยวกับการคัดเลือกกระบือปลักในลุ่มน้ำสงคราม จังหวัดนครพนม โดยผลการรวบรวมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ เพื่อการคัดเลือกและอนุรักษ์พันธุ์กรรมของกระบือ พบว่าส่วนใหญ่เป็นองค์ความรู้การคัดเลือกที่เป็นลักษณะเชิงคุณภาพ และมีลักษณะเป็นนามธรรม โดยการเลี้ยงกระบือสวยงามในลุ่มน้ำสงคราม จังหวัดนครพนม มีความแตกต่างจากการเลี้ยงกระบือทั่วไป คือ ผู้เลี้ยงมีทัศนคติ เกี่ยวกับการเลี้ยงกระบือพื้นเมืองเพื่อยกระดับสายพันธุ์กระบือในกลุ่มของตนเองให้มีขนาดรูปร่างที่ใหญ่ขึ้น และมีลักษณะสวยงามตรงอุดมคติหรืออุดมทัศน์ของกระบือไทย เกษตรกรในกลุ่มมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยมีการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มที่เลี้ยงกระบือสวยงามในจังหวัดอื่น ใช้วิธีการเข้าร่วมการประกวดกระบือในงานต่าง ๆ ของประเทศ หรือหากไม่มีกระบือเข้าประกวด จะต้องเข้าร่วมงาน เพื่อรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือทิศทางการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์กระบือจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่มาให้ความรู้ในงานประกวด และมีการถ่ายทอดประสบการณ์ที่ได้รับมาให้แก่สมาชิกในกลุ่มได้รับทราบด้วย โดยจุดเริ่มต้นของการพัฒนากระบือสวยงามลุ่มน้ำสงคราม โดยเริ่มจากการคัดเลือกกระบือพื้นเมืองไทยแท้เพศผู้ที่มีลักษณะ รูปร่างสูงใหญ่ มีขนาดลำตัวยาว และลักษณะอื่นๆ ตามอุดมคติของกระบือไทยเพื่อมาผสมให้กับกระบือเพศเมียในฟาร์มของตนเอง เพื่อหวังให้กระบือรุ่นลูกมีลักษณะที่พึงประสงค์ และรูปร่างสูงใหญ่กว่ารุ่นพ่อแม่ โดยมีรายละเอียดลักษณะปรากฏภายนอกที่ใช้พิจารณาคัดเลือกกระบือสวยงามเพื่อใช้ในการประกวด 13 ลักษณะ ดังนี้

1. โครงสร้างลำตัวยาว สูงใหญ่ (ภาพที่ 2)

2. มีลักษณะของขาแข็งแรง เหมาะสมกับลำตัว โดยเกษตรกรเชื่อว่ากระบือที่มีรูปร่าง และโครงสร้างใหญ่ร่างกายใหญ่แข็งแรง จะสามารถถ่ายทอดลักษณะรูปร่างและโครงสร้างเหล่านี้ให้ลูกได้ดีกว่าแม่พันธุ์เพราะแม่พันธุ์ส่วนใหญ่มีขนาดตัวเล็ก ลูกที่ได้จึงจะเหมือนพ่อมากกว่าแม่ (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 แสดงกระบือที่มีลักษณะโครงสร้างสูง ใหญ่ ขาแข็งแรง และเหมาะสมกับลำตัว

3. มีลักษณะขนสีขาวคาดที่หน้าอกหรือใต้ลำคอ (บังคอ) 2-3 แถบ เพราะกระบือที่มีบังคอ มีลักษณะสวยงามเหมือนใส่สร้อย ซึ่งเป็นลักษณะที่เป็นมงคล (ภาพที่ 3)

4. มีลักษณะหน้าและดวงตาแจ่มใส บ่งบอกถึงสุขภาพที่ดีของพ่อพันธุ์กระบือ เชื่อง เลี้ยงง่าย และกระบือที่หน้าเรียวคล้ายกระบือตัวเมียจะไม่นำมาเป็นพ่อพันธุ์ เพราะเชื่อว่าจะไม่มีความกำหนัด (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 แสดงลักษณะขนสีขาวคาดที่หน้าอกหรือใต้ลำคอ (บังคอ) 2-3 แถบ

5. มีลักษณะจุดสีขาวบริเวณโคนตา (ตาแต้ม) ทั้ง 2 ข้าง (ภาพที่ 4)

6. มีลักษณะจุดสีขาวบริเวณแก้มทั้ง 2 ข้าง (แก้มจ้ำ) โดยเกษตรกรมีความเชื่อว่ากระบือที่มีจุดขาวบนใบหน้าในตำแหน่งดังกล่าว จะเป็นที่สะดุดตาของผู้คนที่พบเห็น และกรรมกรที่ตัดสินด้วยเช่นกัน (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 แสดงลักษณะของกระบือที่มีตาแต้มทั้ง 2 ข้าง และมีจุดสีขาวบริเวณแก้มทั้ง 2 ข้าง (แก้มจ้ำ)

7. มีลักษณะของเท้าทั้ง 4 ข้าง มีสีขาว เหมือนใส่ถุงเท้าขาว โดยมีความเชื่อว่ากระบือที่มีความสวยงาม จะมีลักษณะเหมือนใส่ถุงเท้าสีขาว ทั้งขาหน้าและขาหลัง และจะมีสีดำตรงข้อต่อกับขั้วเขน มองดูสะอาดตา (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 แสดงลักษณะของกระบือที่มีสีขาวที่เท้าทั้ง 4 ข้าง

8. มีลักษณะของขาที่ใหญ่ กางออก และปลายเขามนเข้าหากัน เชื่อว่า กระบือที่โคนขาใหญ่ มองด้านข้างเป็นรูปสามเหลี่ยม และเรียวขึ้นไปปลายขา เขาเกลี้ยงสะอาด มีขนาดเท่ากันทั้ง 2 ข้าง และรับกับใบหน้า เป็นลักษณะที่สวยงาม สะดุดตา (ภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 แสดงลักษณะของขาที่มีลักษณะใหญ่ กางออก และปลายเขามนเข้าหากันของกระบือ

9. มีลักษณะลูกอ้นทะใหญ่และเสมอกัน ไม่บิดเบี้ยว เชื่อว่ากระบือที่มีลูกอ้นทะใหญ่สมบูรณ์ ไม่หย่อนยาวมาก จะทำให้ผสมติดได้มากกว่า ไม่ดื้อ และฝึกง่ายกว่ากระบือที่ลูกอ้นทะบิด ไม่ตรง (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 แสดงลักษณะของลูกอ้นทะใหญ่และเสมอกัน ไม่บิดเบี้ยวของกระบือ

10. มีลักษณะของหางใหญ่ ยาว โคนหางเต็ม เพราะเชื่อว่ากระปือที่โคนหางใหญ่ หางยาวสมบูรณ์นั้นจะเจริญเติบโตเร็ว และลูกจะมีหางใหญ่และโตเร็วเหมือนพ่อ (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 แสดงกระปือที่มีลักษณะหางใหญ่ ยาว เหน้หางเต็ม

11. มีลักษณะของลิ้งค์รัดติหน้าท้องตรง ไม่คด เพราะกระปือที่ลิ้งค์หย่อนยาน และคด จะทำให้มีปัญหาในการผสมพันธุ์ และกระปือแม่พันธุ์ที่ใช้ผสมอาจได้รับบาดเจ็บได้ นอกจากนี้ยังเชื่อว่ากระปือที่ปลายลิ้งค์ดำ จะเลี้ยงไม่เชื่อง และบังคับยาก (ภาพที่ 9)

ภาพที่ 9 แสดงลักษณะของลิ้งค์รัดติหน้าท้องตรง ไม่คดของกระปือ

12. มีลักษณะของตำแหน่งขั้วที่เป็นมงคล ได้แก่ บริเวณตระโหนก ใต้ท้อง อยู่ตรงกลางด้านล่างของคอ หลังหู และหัว เป็นต้น เชื่อว่าการมีขั้วตรงบริเวณโหนกหน้า ตะโหนก และสะโพกใต้หางลงมา 1 คู่ เจ้าของจะมีแต่ความร่มเย็น และร่ำรวย (ภาพที่ 10)

ภาพที่ 10 แสดงลักษณะของตำแหน่งขี้วัวที่เป็นมดคล บริเวณตระโหนดของกระบือ

13. ไม่มีลักษณะกาลกิณี ได้แก่ หน้าผาก เท้า หาง และปากสีขาว ซึ่งเป็นลักษณะพญากระบือ ไม่เหมาะสมในการนำมาเป็นพ่อพันธุ์ และมีลักษณะสวาทใหญ่ และลึก เป็นต้น จะไม่นำมาใช้เป็นพ่อพันธุ์เพราะเชื่อว่าเป็นพญากระบือ หรือกระบือเจ้า ทำให้กระบือตัวอื่นกลัว (ภาพที่ 11)

ภาพที่ 11 แสดงลักษณะกาลกิณี โดยมีลักษณะสวาทใหญ่ และลึกของกระบือ

อภิปรายผล

กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือในพื้นที่ส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร และมีศักยภาพพื้นที่สนับสนุนการเลี้ยงกระบือ เนื่องจากมีสภาพที่ตั้งล้อมรอบด้วยการทำเกษตรกรรม และแม่น้ำศรีสงคราม ซึ่งเป็นจุดที่มีความเหมาะสมในการเลี้ยงกระบือ และสามารถเป็นแหล่งพัฒนาพันธุ์กรรมกระบือที่มีศักยภาพ สมาชิกภายในกลุ่มมีการยอมรับซึ่งกันและกัน มีการคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินงาน รักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน ได้แก่ สำนักงานปศุสัตว์อำเภอศรีสงคราม สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบลท่าบ่อสงคราม องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครพนม มหาวิทยาลัยนครพนม และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (Nakhon Phanom Provincial Livestock Office, 2015) สอดคล้องกับ Roengtam (2016) ที่ได้ทำการศึกษาการเสริมสร้างบทบาทขององค์กรชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดทำบริการสาธารณะของเทศบาลนครขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น โดยการพัฒนาชุมชนต้องเริ่มต้นที่การให้โอกาสประชาชนได้มีส่วนร่วมในการรับผิดชอบต่อชุมชนของตนเอง ผ่านกระบวนการส่งเสริมให้องค์กรชุมชนทำหน้าที่หลักในการจัดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ภายใต้แนวคิดที่ว่า “การแก้ปัญหาชุมชนต้องเริ่มจากชุมชน” โดยภาครัฐจะทำหน้าที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนให้เกิดกระบวนการดังกล่าว และ Udomlamun et al. (2017) ได้ทำการศึกษาการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาโบราณสถาน กรณีศึกษาโบราณสถาน บ้านจาเลาะ ตำบลยะรัง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี โดยพบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักการของการพัฒนาชุมชนในทุกด้าน นอกจากนี้ Prampree (2015) ได้ทำการศึกษากรณีการดำเนินงานกิจกรรมในชุมชนให้มีศักยภาพตรงตามความพึงพอใจของคนในชุมชน โดยให้เปิด

และการเรียนรู้ถือเป็นภูมิปัญญาเฉพาะตัวบุคคล นอกจากนี้เกษตรกรมีการถ่ายทอดประสบการณ์ที่ได้รับมาให้แก่สมาชิกในกลุ่มได้รับทราบด้วย แต่อย่างไรก็ตามการถ่ายทอดองค์ความรู้ในอดีตมีข้อจำกัด เพราะเป็นความรู้หรือวิชาในการทำมาหากินจะไม่ถ่ายทอดความรู้ให้กับบุคคลอื่น นอกจากลูกหลานของตนเองเท่านั้น และต้องดูลักษณะนิสัยของผู้ที่จะรับการถ่ายทอดความรู้ว่าเป็นผู้ที่มีความรัก ความเมตตาต่อสัตว์หรือไม่ แม้เป็นลูกหลานของตนเอง ถ้าไม่มีคุณสมบัติดังกล่าวก็จะไม่ยอมถ่ายทอดความรู้ให้ วิธีการถ่ายทอดจะเป็นการปฏิบัติจริง โดยมีการนำไปเลี้ยงและต้องคอยสังเกตเรียนรู้ด้วยตนเอง จนกระทั่งเกิดประสบการณ์ ซึ่งผู้ที่ต้องการจะได้รับการถ่ายทอดความรู้จะต้องมีความขยันและอดทน เช่นเดียวกับ Jankeaw & Suthiphom (2016) พบว่า การใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนเป็นผลมาจากการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้อื่นในการสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นการเสาะแสวงหากระเบื้องงานจึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีติดตัวที่เกิดจากประสบการณ์ตรงลงมือทดลองจนเกิดความแม่นยำขึ้น จนกลายเป็นความชำนาญเฉพาะตัวในการคัดเลือกกระบือ และที่สำคัญต้องมีใจรักด้วย ผลการศึกษานี้บ่งบอกเป็นนัยว่า ภูมิปัญญาองค์ความรู้ในการคัดเลือกพันธุ์กระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือสวยงามในกลุ่มน้ำสงครามสามารถนำไปศึกษาต่อยอดถึงการปรับปรุงพันธุ์ขั้นสูงได้ โดยให้เกษตรกรได้มีการจดบันทึกข้อมูลพันธุ์ประวัติ ข้อมูลการเจริญเติบโต และการให้ผลผลิตของกระบือแต่ละตัว และชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกระบือและการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ และโอกาสในการพิจารณาคัดเลือกพันธุ์กระบือของเกษตรกรไทยต่อไปในอนาคต

สรุป

กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือสวยงามในบ้านดอนสมอ ตำบลท่าบ่อสงคราม อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม มีทัศนคติในการคัดเลือกกระบือให้มีขนาดรูปร่างที่ใหญ่ขึ้น และมีความสวยงามตรงตามอุดมคติหรืออุดมทัศน์ของกระบือไทย โดยมีการพิจารณาลักษณะทั้งหมด 13 ลักษณะ ได้แก่ 1) โครงสร้างลำตัวยาว สูงใหญ่ 2) ขาแข็งแรง เหมาะสมกับลำตัว 3) บั้งคอสีขาว ใต้คอ 2-3 บั้ง 4) หน้า และดวงตาแจ่มใส 5) ตาแต้มทั้ง 2 ข้าง 6) มีจุดสีขาวบริเวณแก้มทั้ง 2 ข้าง 7) เท้า 4 ข้าง มีสีขาว 8) เขาใหญ่ กางออก และปลายมนหากัน 9) ลูกอ้นทะใหญ่ เสมอกัน ไม่บิด 10) หางใหญ่ ยาว เหง้าหางเต็ม 11) ลึงค์รัดติดหน้าท้องตรง 12) ตำแหน่งขวัญที่เป็นมงคล และ 13) ไม่มีลักษณะกาลกิณี ซึ่งเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือได้มีการพิจารณาและใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการคัดเลือกและอนุรักษ์พันธุ์ของกระบือในบ้านดอนสมอ ตำบลท่าบ่อสงคราม อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) สำหรับทุนสนับสนุนการวิจัย ปีงบประมาณ 2558

เอกสารอ้างอิง

- Department of Livestock Development. (2014). *Livestock infrastructure information in Thailand: 2012-2014*. Bangkok: Department of Livestock Development, Ministry of Agriculture and Cooperative. (in Thai)
- Jankeaw, D. & Suthiphom, W. (2016). Factors Influencing Use of Local Agricultural Knowledge and Wisdom to Strengthen Economic Community in Lower Northeastern, Thailand. *Journal of Community Development and Life Quality*, 4(2), 188-199. (in Thai)
- Indramangala, J. (2005). *Thai Buffalo for Sustainability*. Bangkok: Department of Livestock Development, Ministry of Agriculture and Cooperative. (in Thai)

- Kupkaeo, K. (2010). *Knowledge local wisdom for selection Swamp Buffalo*. Bangkok: Bureau of Animal Husbandry and Genetic Improvement, Bangkok: Department of Livestock Development, Ministry of Agriculture and Cooperative. (in Thai)
- Nakhon Phanom Provincial Livestock Office. (2015). *Conclusion Report Group of Fancy Swamp Buffalo in Ban Don Samo*. Nakhon Phanom: Department of Livestock Development Ministry of Agriculture and Cooperative. (in Thai)
- Phromnoi, S. & Dontongdang, S. (2013). *Study of situation and Diversity of swamp Production for Sustainable of Utilization and Conservation of Buffalo in Uttaradit Province*. Uttaradit: Full report research, Uttaradit Rajabhat University. (in Thai)
- Prampre, T. (2015). Promoting Local Tradition Ram Phi Fa to Enhance Tourism Potential of Members of the Tambon Administration Na Siao, Muang Chaiyaphum, Chaiyaphum Province. *Journal of Community Development and Life Quality*, 3(1), 29-39. (in Thai)
- Roengtam, S. (2016). Strengthening Participatory Role of Community Organizations in Public Service Deliveries of Khon Kaen City Municipal, Khon Kaen Province. *Journal of Yala Rajabhat University*, 11(2), 65-79. (in Thai)
- Sanghuayphrai, N., Faree, S. & Luengcharatsuriya, K. (2009). *Characteristic of Thai buffalo with Judging Contest*. Bangkok: Bureau of Animal Husbandry and Genetic Improvement, Department of Livestock Development, Ministry of Agriculture and Cooperative. (in Thai)
- Udomlamun, S., Maso, Z., Wutthiwong, V., Rungrut S., Wongkamhang, C. & Chaelee, S. (2017). The Establishment of the Community Participation in the Development Ancient Remains: Case Study in Ban Ja-le Ancient Remains, Yarang District, Pattani Province. *Journal of Yala Rajabhat University*, 56(Special Issue), 56-72. (in Thai)
- Vechgama, K., Jaiboon, S. & Leksomboon, K. (2016). The Factors to Self Help Group Management Case Study Bann Rai Si La Thong Mortar Maker Group. *Journal of Community Development and Life Quality*, 4(1), 75-83. (in Thai)